

ЭЛЬДЕРХАНОВА ЗАЙНАП

Нана а, халкъ а шена резадинарг...

Нохчийн къоман гиллакх-оьздангаллах, нохчийн доьзалах, маттах дехха къамелаш деш лен аьтто хилира сан Мусаца 2008-чу шеран б1аьста. Нохчийн мотт 1амо безий, ца безий бохучу шеконаша «б1арзвинчуьнга» бохура Мусас: «Шен дахар ишттачу хаттарна т1екхаьчначо, ша а, шен ворх1е да а нохчий хилар я цахилар къасто дезара. Ваха а хьакъ дац иштта весаниг».

Ткъа гиллакх-оьздангаллах доьзначух элира: «Шуьнехъ шиъ велахъ, царах цхьаъ воккха хила веза, ткъа кхоъ велахъ, царах цхьаъ тхьамда хила веза»...

Ненан весеташ

Тееънарг гуьйре хиллехь а, амма товбецан (сентябрь) бутт бовха беанера 1957-чу шарахь. Ломахь йолчу нохчийн ярташца дуьстича, къаьсттина йовха хетара Соьлжа-Галахь. Мацаллий, къизаллий генарчу Казахстанехь йисира. Хинца-м Соьлжа-Галин бахархойн аьттонна дласалела ехкина трамвайш а яра. Делахь а, Элистанжара жима стаг, цу хенахь абитуриент, глаш лела Јемина вара. Баккъал а дийцича, трамвай тлехь дласаваха ахча ца хуьлуш а доглура денош...

Нохч-Галглайн пачхьалкхан хьехархойн институтан историн факультете деша веанчу Мусага хабар кхаьчнера кхуьнан нана, Макка, цлехьана гелъелла, аьлла. Макка кога-ира ца хлутту 20 шо дара. 1937-чу шарахь, Мусан да, Іабди, лоцучу дийнахь, чекисташа тоьпан бух биттина, букъ сецна, кога ца хлутталуш, меттахь хан йоккхуш яра иза...

Соьлжа-Галахь «Родина» кинотеатрана гуонаха жуьгтийн куп яра, шех «Еврейская слобода» олуш. Шена вевзачу жуьгтичуьнгара вилспет а яьккхина, цлехьа гюьртира Муса. Сиржа-Эвла кхаьчча, шегара вилспет цхьана нахехь а йитина, нехан бошмашахула, ког ма-боллу, уьдуш, Элистанжа кхечира иза.

Гийла Іуьллуш карийра цунна шен нана. Кхаа дийнахь кхетамчохь йоцуш, халачу цамгаро лаьцначу Маккас ши бляьрг схьабиллира, шен коьрте Муса охьалахвелча. «Хьо вац иза, Муса?!», – набарха санна, халла къаьсташ, элира цо. «Хьо деша ваха воллу, ма боху соьга? Цхьа поэт а тоьар ма вара вайна. Хуур хьуна. Хьайна луьучохь дешалахь, амма ца доьшуш ма Јелахь, хІаллак хир ву хьо».

Шолгла дехар иштта дара ненан: «Хъайн ден лар лахалахь. Дала гла дийр ду хьуна».

Нанас дласалистинчу ойланийн хlorдах кхин цхьа «дехар-тулгле» а хъаьдира клентан лере: «Дуьненан хlуманых а lехалой, улле яккхина кхечу къомах стаг а йолуш ма гайталахь хьо, я сан кошан барзе а ма хlотталахь, хъайн халкъан lадатех хаьдда вахахь...».

...Декъаза вац-кха да-нана резадинарг. Церан догъэцнарг, царна муьtлахь хилларг ирсан да ву дуьненахь а, эхартахь а.

Ненан весеташа вира Мусах дика клант, дика да, дика накъост, дика артист.

Артистан бералла

Дудаев Муса 1938-чу шеран чиллин (февраль) беттан 16-чу дийнахь Веданан клоштарчу Элистанжа юьртахь вина. Цуьнан да Дудаев lабди Нохчийн дуьххьарлерчу поэтех цхьаь вара. 1937-чу шеран лахъанан (ноябрь) беттан 24-чу дийнахь НКВД-н хьадалчаша «Советийн lедална дуьхьал болх беш ву» аьлла, лавцна дlавигнера. Цунах дерг хааза дисира 1991-гла шо кхаччалц.

Ткъа Дудаев lабдина оццу 1937-чу шеран глауран (декабрь) беттан 2-чу дийнахь тоьпаш тоьхна хиллера.

Бераллехь дуьйна могашалла ледара йолуш, эглаза кхуьуш вара Муса. Дуьнен чу а

валале, ненан кийрахъ волуш, Iабди лаца баъхкинчу салташа лазийна вара иза. Нохчийн агана вилла йиш йоцуш, гаьнгали чохъ кхийира иза. Шен кхо шо кхаьчча бен такха а ца волавелира. Нохчийн халкъ махках доккхучу шарахъ ялх шо кхаьчна вара Муса.

Луларчу хьехархочо дечигах йина говр яра цуьнан, чога дукхаезаш, ловзош. Цхьаь бен йоцу и тайниг 1944-чу шарахъ керта лилхинчу салташа, когаш а кегдина, йитира.

Халла, дехарш а дина, Элистанжара Шела охьайоглучу салтийн салаз тIе йиллира Мусан вежарша шайн нана.

Нанас ша меттахъ Илла йисинехъ а, доьзал кхабар цхьанна а тIе ца дожош, ша кхобуш бара. Кхекхех кетарш а, пхьуйшаш доцу хIуманаш а тоьгура цо. Мусана а тегнера цо цхьа жима, кIайн кетар. Нана тIехъ йолчу салазна тIаьхьаведча, кетаран тIомах ког а тасабелла охьавуьйжира Муса. ЦIерабохучу «халкъан мостагийн» ворданашна ха деш воглучу эпсаро ласттийна шад туьйхира:

«Встать, звереныш!», – аьлла, тIе а чевхаш. Ларамаза цуьнан коьртара куй агIорбаьллачу минотехъ и эпсар зуда юй хиира Мусана. Гуьмсерчу шалонашна тIеховшийра хIорш.

ХIетахъ ца кхийтира кIант оцу дешнийн маьнах, амма дахаран дорцана дуьхьал цунна некъ гайтинарг, ницкъ белларг «Встать, звереныш!» ома а хилла, чекхделира...

Казахстанерчу Ново-Алексеевка поселкехъ охьабиссийра ДудаевIар.

Мусан вежарий Ибади, Зайналбек, Майрбек колхозе балха бахара. Деша аьтто ца хилира церан, амма воккхахволчу вашас, Ибадис, деха ца дуьйцуш, сацам бира: «Мусас деша деза!» – аьлла.

Массо а хIуманна тIехъ похIма долуш хьалакхуьу Муса. Сих-сиха карладоккхура цунна ша

«Ледалан мостагичун» клант хилар, амма дикачу наха дог а оьцура, гю-накъосталла а дора.

Довзалан луналла деш, шайн цийнан а, довзалан а дукъ шена телаяцна, длахоьттира ткъе диъ шо долу Мусан воккхаволу ваша Ибади.

Мусагеран довзал беха Ново-Алексеевка йер-вахарна аьтто болуш яцара, цундела меттиг хийца лууш хъавзира воккхаволу ваша. Уллехь доглуш хи а долуш, Новая-Москва юьртахь хлусам лехира цо шайна. Оцу хенахь Ибади Хобдински клоштахь трактористийн тоьллачу бригадин бригадир вара.

1948-чу шеран гуьйранна «Новая-Москва» колхозан председатело гю а дина, цхьа лаппагIа ийцира цара шайна. Аьхка, белхи а бина, битаме далийра цара и цIа.

Жима, керла клотар яра Новая-Москва. Мусана дукхабезало, шаьш санна, цхьа а бехк а боцуш маках баьккхина шайн лулара немцойн довзал. Упперт фамили яра ненан Мариян а, йоьлан Матильдин а.

Безамца дагаловцура Мусас цара шена кечбеш хилла немцойн къоман «Штрули» цIе йолу кхача. ТIаьхьо, дуккха а хан-зама яьлча, Моздок гIалахь ехачу Матильдина телевизор чохь «Белое солнце пустыни» исбаьхьаллин фильмахь бIаьргкхетча, вевза шайца Казахстанехь Ийна жима «квартирант». Яхана зама дагаловцуш, йоьлхуш Ийна хиллера иза.

1956-чу шеран товбецан (сентябрь) беттан II-чу дийнахь, Хобдахь 10-чу классехь доьшуш Муса а витина, Нохчийчу цIабирзира Дудаевгеран довзал. Цуьнан 10-чу классехь дешар юккъе бен ца кхачнера, Муса цIавалаве аьлла, нанас Майрбек Казахстане дIахьажийначу хенахь.

Даймахке дукха сатийсина Муса 1956-чу шеран гIуран (декабрь) беттан 28-чу дийнахь Оренбурган вокзале воглу. ЦIерпоштахь Соьлжа-ГIала боглу беха некъ бан волало клант. Мацах, ша жима волуш, 1944-чу шеран чиллин (февраль) баттахь, арабаьккхина декъаза

некъ карлабуьйлуш, дагалецамаша дог чахчош вогу иза.

Цкъа а, цхъана а дийнахь шен дагара ца яьллачу Элистанжа, шен дайн махка, кхочуш вара иза.

1957-чу шеран кхолламан (январь) беттан 4-чу дийнахь, Соьлжа-Галарчу вокзалехь сецначу цлерпошта тIера охъавуссу шен Даймохк, шен къам, стиглара малх-бутт санна къегаш, дуьхьалхиттина волу нохчи.

Шела кхочу, юха глаш Элистанжа чувулуш, геннара шен вешех, Ибадех, бIаьргкхета. Цуьнца накъостий а хуьлу. Овкъаршлахь жижиг а доттуш, садоуш Iаш хиллера уьш. Таьхьо хаьа Мусана Ибадин накъостий бевзаш болу яздархой Ошаев Халиддий, Мамакаев Мохьмаддий, ткъа иштта Нохч-Галгайн Республикин Iедалан белхахой хиллийла.

Оццу 1957-чу шеран товбецан (сентябрь) баттахь кхелхира Мусан нана.

Ленинграде деша вахар

Соьлжа-Галахь деша ваха Муса кечам беш волчу муьрехь, Ленинградерчу А.Н.Островскийн цIарахчу институтан векал вара Нохчийчохь актерийн факультете деша дIабига нохчийн а, гIалгайн а кегийрхой вовшахтухуш.

Цхъана дийнахь хьехархойн институтан юкъараIойлин уьйтIахь шен накъосташца хиъна Iаш вара Муса. Кегийнах, шайна юург эца дагахь, кепекаш вовшахъетташ бохкуш, ДаьргIара Мусан накъосто Зортас элира:

– Муса, «Ленинан некъ» газет тӀехъ хаам бу, ма боху, нохчийн кегийрхой Ленинградерчу театральни институтан актерийн факультете деша бахийта вовшахтухуш бу аьлла.

– «Актерийн» бохург хӀун ду?

– Суна-м ца хаьа, амма иза хьан хӀума ду аьлла-м хета, ахь оцу хьайн хелхаршца тхан коьртан хьеш дӀа ма эцна!

Соьлжа-ГӀалахь хилла йолчу Кировн цӀарахчу парках «Трек» олура хӀетахь кегийрхоша. Цигахь цхьаьна а кхетий, шайн самукъадоккхуш, хелхаран бал а боккхуш, иллеш а олуш, шайн «хьуьнарш» къуьйсусх лара нохчийн кегийнах.

Мусаний, Зортиний тӀе церан кхоалгӀа накъост веара, Дишни-Веданара Дунаев Денилбек. Цо элира:

– Валолахь, хьох историк хир вац. Хьо айхьа дуьйцург дийцина валале, бераш урокехь набарш а еш йийр ду. Хьуна оьшушрг Культурин министерствехь ду!

Цигахь шаьш дахкаран бахьана а хайитина, шолгӀачу дийнахь музыкальни училище кхечира накъостий. Конкурсах чекхбовла баьхкина республикин маьӀ-маьӀерчу кӀошташкара хаза, товш кегийрхой бара. Шен дагахь: «Мича ваха воллу хьо, Муса? Гой хьуна, кегийнах, мел куьцехь, хаза, лекха, товш бу, ткъа хьо, хьайн фуражкица лерича а, цхьа метр бен вац...». Училищен актови зала чохь дӀахӀоттийна когаш тӀехь цхьа кӀайн «яьшка» гира Мусана. Иза рояль хиллера.

– Внимание! – аьлла, нуьцкъала аз долу цхьа онддачу дегӀехь стаг хьалагӀаьттира. Иза чӀогӀа хьекъал долуш, оьрсийн а, нохчийн а меттанаш дика хууш, ша тӀехьаьжна буьрса хеташ хиллехь а, амма оьздангаллах, яхьах, дикаллах дог дуьззина стаг хиллера. Таьхьо ерриге а Нохч-ГӀалгӀайн Республикехь вевзаш дӀахӀутту иза. Яздархо-драматург Хамидов Абдулхьамид вара иза. Абитуриенташка олу цо:

– Нохчийн къоман театрахь болх бан кегийрхой хоржуш ду тхо. Ленинградера веанчу вайн хъешехь, Александр Николаевичехь, ю шун фамилеш.

«Даязвала ца кхиъначо хлун дан деза?» – аьзнаш девлира. Иштта Дудаевн фамили юкъакхийтира оцу даязбинчарна.

– Нохчи вуй хьо? – хаьттира Хамидовс.

– Ву дера, хлинццалц-м, – элира ас.

– Аз-м дика ма ду хъан. Мичара ву хьо?

– Веданан клоштарчу Элистанжара ву-кх.

– Хлай-хлай, вуьззина нохчи ву хьо-м, гарехь, – элира Хамидовс, ткъа зала чохь белар иккхира, хлунда аьлча, «вуьззина» нохчи, мох баьлча вадор волуш, гийла вара.

Мусас М.Ю.Лермонтовн «Смерть поэта» байт йийшира, юха А.А. Фадеевн «Молодая гвардия» повестера Кошевой Олеган монолог а.

– Дика ду, тоьар ду. Ткъа иллеш олий ахь? – дара хаттар.

«Муьлхачу къоман илли хаза лаьара шуна, цигонийн, украинийн, я «вайниг»? – хотту Мусас.

Комиссина юккъехъ волчу кхоалгачу стага (Нохч-ГалгӀайн АССР-н культурин министр Татаев Ваха хиллера иза) хотту:

– Нохчийн илли ала хаьий хьуна?

– Хьожур ву.

Зал юха денъелча санна хетара, Мусана тӀекхачалц цхьаьнгга а ца аьллера я нохчийн я галгӀайн илли ала. Нохчийн мукъамехъ илли элира цо:

«Малхо ма дуьйцу шен дагара,

Батто ма дуьйцу шен дагара,

Аса-м ца дуьйцу сайн дагара,

Сайн деган декъахо воцу дела»

Иштта, дагахъ а доцуш, театран институте деша хӀоьттира Муса. Бераллехъ хийлазза, ца лебаш, хьежнера иза исбаьхьачу Ленинградан суьрташка. ХӀетахъ хӀорш бехачу Казахстанерчу юрта почтехула цхьаццанга кхочура и суьрташ, ткъа цаьрга дийнна юрт, хьожуш, чекхӀолура. ХӀинца, воккхавеш, лаьттара иза гӀарадаьлла девзачу доккхачу Нева хин берда йистехъ.

Шен дахарехъ мел хилла кӀинхетаме адамаш, накъостий, хьехархой, гергара нах дагальцура цо... Массо а даг чохъ кхуьнца Ленинградехъ вара. Нохч-ГалгӀайн актерийн

тобанехь воккханиг Дакиев Мохьмад вара. Деша а доьшуш, «Предпортовый» олучу юртабахамехь картолаш чуерзош къахьобгура цара. Мохьмада, дикачу дас санна, дола дора шен накъостийн. Хлора суьйранна картолаш гулйора цара. Уьш дла а юкхий, шайна оьшу сурсаташ оьцура. Дешаран хьалхара курс токхе яьккхира. Цул тлаьхьа Мохьмад, зуда а ялийна, студентийн юкъяраолойлера длавахара.

Таккха, бакъдолу «студентийн дахар» дладоладелира. Параяьлла евзаш йолчу «Белое солнце пустыни» це йолчу исбаьхьаллин фильмехь Мусас дуьххьара дакъалецира. Дакиев Мохьмад оцу фильман шолгла режиссер вара. Мохьмад бахьана долуш йоккхачу кинемотографин хьарме кхечира Муса. Цунна даима а дагахь лаьттира цо шеца лелийна гиллакх, шена мел дина вошалла.

Деца «цхьаьнакхетар»

Юуш а юуш а ца юуш йоккхучу студентийн хенах бала хилира. 1960-чу шарахь могошалла эша а, глора клеизиг дуса дуьйлира деглехь. Институтехь оьрсийн мотт а, литература а хьобхуш волчу Успенский Всеволода хьехар дира Мусана, Салтыков-Щедринан царахчу библиотекалах пайдаэца аьлла.

Иштта, цхьана дийнахь Ленинградерчу библиотеке вахара Муса. Зал яьсса яра. Книгийн ишкапана уллехь лаьттачу цхьана воккхачу стагахь бляьргхийтира кхуьнан. Шен де дика дича:

«Гамаржоба, генацвали!» – елира цо.

Гуьржий хиллера иза. Мусас, ша кху библиотеке гуттар а воглучух сурт а хлоттийна, хаьттира:

– Скажите, у Вас есть сборник стихов Абди Дудаева?

– Кажется, есть, посмотрите в картотеке, – дара жоп.

Муса, когашкара са а даьхьна, бляьргаш хих а дуьзна, висира.

Амма «картотека» хлун ю ца хаьара цунна. Эхь хийтира, шена и хлун ю цахаарна. Тлаккха, хлара воьхна шена вайча, воккха стаг ша хьаьжира ша бохучу метте. Абдис язйна жима книжка схьакховдийра цо Мусага.

Даг чохь иккхинчу лазарх хих бляьрхиш а хуьлуш, стоьла тле охьаэгара тладамаш.

Иштта, дагахь а доцуш, шен деца «цхьаьнакхийтира» Муса.

Ненан весетах цхьаь ша кхочушдина хийтира...

Мусан да, Абди, шен итт шо долчу хенахь дас, Дудас, Хонкара деша вахийтинера. Цигахь II шарахь Стамбул а, Анкара а галийн хьуь жаршках ламийнера цо лаьрбийн а, туркойн а, гажарийн а меттанаш. 1922-чу шарахь Нохчийчу цавирзича, цунах поэт хилира. ХIетахь схьайиллинчу школашкахь нохчийн мотт хьоьхуш болх а бира.

Шен дуьххьарлерчу байтийн гулар 1927-чу шарахь зорбане йоккху цо. Тахана дозаллица карладаккха лаьа:

Дудаев Абди «Серло» (хIинцалера «Даймохк») газетехь болх бина хилла хилар.

Кхолламаш мерза ца хилла нохчийн интеллигенцин хьалхарчу могагехь хиллачеран.

Ден цIаро а, ненан весеташа а дIалелавора Муса. Ленинградехь дара иза. ДIаяла езаш экзамен а йолуш, мацалло гIелвина институтан паркехь долчу гIантахь, наб а озийна, висира Муса. Юха, ша цхьана дийнахь сарралц набийча санна, кхеравелла, хьалаиккхина, институтан неIаре хьаьдира.

Доккхачу дегIахь, тIамехь а хилла украинец вара хьехархо.

Аудитори чохьаваьлча, ша тIаьхьависаран бахьана дийцира Мусас. Iамийна хIума дацара. Мусана I сахьт хан а елла, аравелира хьехархо.

Ткъа цо шен коьртехь хилла йолу ойла охьяязйира. Шайн дена ша оьрсийн маттахь язйина «Отцу» байт яра иза. Иштта ду цу тIера дакъа:

«Откликнись на голос сыновний, отец,

Коль сердце в тебе еще бьется!

Быть может мой зов – сердечный гонец

К уставшему слуху пробьется».

Май 1960г. Ленинград.

Муса – актер

Зама цкъа а сецна яц. Тен уьйриг санна, шераш тӀехьерчош, схьагулло хан-зама, Дала хьуна цхьанна лерина зама.

1962-чу шарахь, кхиамца дешна а волий, Ленинградера цӀавоьрзу Муса.

Цо театрехь а, кинохь а къахьегар лораза ца дов. Нохчийн махкахь жима а, воккха а Муса вевзаш, дукхавезаш хуьлу. СССР-н яккхийчу киностудешкахь, Мусас дакъалоцуш яхна: «Белое солнце пустыни», «По следам Карабаира», «Кольцо старого шейха», «Волчья яма», «О странностях любви» и. д.Ӏ.кх исбаьхьаллин фильмах, езаш тӀеоьцу хьовсархоша, лаккхара маххадабо кинокритикаша.

Ерриг ткъе ялх фильм ю, Дудаев Мусас ролаш ловзош, яхна. Кинохь

санна, театран сцени тӀехь хуьлу цуьнан баккхий кхиамаш.

Хакишев Русланан «Песня Вайнахов» спектаклехь тхьамда ву иза, О.Иоселианин а, Р.Хакишевн а «Когда рушится мир» спектаклехь Доккин роль ю цо ловзош, Хамидов Абдулхамидан «Бож-Ӏела» спектаклехь Бож-Ӏела хуьлу цунах.

Оьрсийн сийлахь-воккхачу А.С.Пушкинан «Пир во время чумы» пьесехь Пушкинан а, Г.Лоркин «Кровавая свадьба» спектаклехь Ӏожаллин роль а ловзайо Мусас.

Тоблларех ду Н.Гоголан «Женитьба» спектаклехь. Дудаев Мусан Анучкинан ролехь дакъалацар а.

Йиш йобхна еара зама

СССР пачхьалкх, вайн бакхийчу наха олуш ма-хиллара, «стоьла тӀехь» йохийра. Нохчийн махкахь кегари болабо тӀеман къайлахчу режиссераша. Нохчийн халкъ шина декъе декъало XX-гӀа блешо чекхдолуш.

Нохчийчохь «Конституцин къепе» дӀахӀотто араволу Ельцин Борис.

Теш хиллачара дийцарехь, Сибрехахь лайнарг дицдеш, бала беара нохчийн махка а, халкъе а.

1995-чу шеран хьалхара буйса тӀеман дуьххьарлера буйса яра. Соьлжа-ГӀала сийначу цӀарах йогуш яра.

1999-чу шарахь болийра шолгӀа тӀом. Нохчийн мохк шозза белхийра. Эзарнашкахь маьрша нах хӀаллакхийлира. Дуьне ма-дду дӀасадаржийра нохчийн халкъ. Дудаев Муса шен доьзалца Москва воьду. Москвахь а маьрша баха ца буьту нохчий, массанхьа а лобху «чеченский след», дагахь а доцучохь кара а деш. Мусан кӀентий Саяддий, Анзоррий балха хӀотта йиш йоцуш вара, дукхахболу нохчий санна. Дезшначу хенахь, кху харц дуьненахь ишттаниг муха нисло техьа аьлла хеталур долу тамашийна де догӀу Мусан кхолламе... Россин Федерацихь а, Москвахь а болчу бизнесменашна юккъехь дика вевзаш волчу дуьненаюкӀарчу индустриальни банкан генеральни директоро Арсамаков Юнуса, телефон а тухий, ша волчу дӀакхойкху иза.

Мусан дахар-Ӏерана хьал девзинчул тӀаьхьа Юнуса а, цуьнан вашас Абубакара олу:

– Хьо цхъана а метте вахийтина, вайтӕ йиш яц тхан. Москвахь хӕусам оха оьцур ю хъуна.

Юха, цхъа бутт баьлча, шайга кхойкху цара Муса.

Москвана юккъехь йолчу керлачу хӕусаман догӕанаш ло Арсамаковгӕра Дудаев Мусан доьзална.

Шена оцу кепара дика, оьзда дегнаш долу нах бовзарна, Далла хастам беш, вехира Муса.

Цӕхь дина сий мерза ду

Хийцамаш Мусан кхоллараллин декъехь а хилира. 2000-чу шарахь Нохчийн Республикин пачхьалкхан Х.Нурадиловн цӕрахчу къоман драматически театран гастролаш хилира Германехь. Германера Бремен гӕларчу театрахь «Женитьба» спектакль яра бекарг (март) беттан 8-чу дийнахь. Сцени тӕхь роль ловзочу Мусан кийра морцуш, дог долчу агӕор ов детта дуьйлира. Шен накъосташка Докаев Султане, Омаев Дагуне ала кхиънарг: «Со дӕволуш ву шуна. Со лахь, кхузахь ма виталаш...».

Дуьххъара орцахбевларш тӕкхиънарш театран лӕрраш бара. Мусана сцени тӕхь инфаркт хилла хиллера. Цул тӕхъа Бремен гӕлин больницехь Мусан дагна чолхе операци йира, лӕжалла цахиларна дийна а висира.

Оцу 2000-чу шарахь Кавказан къаьмнийн Культурин фестивалъ яра луларчу Хирийн махкахь йӕьдуш. Машен чохь шен накъосташца вогӕлчу Мусана кхин цкӕа а инфаркт хуьлу. Къилба-Хирийн республикал дозанехь шайна къоман кхачанаш а бохьуш

дуьхьалбаьхкинчу нахана тӀехвоккхий, Ольхетово кӀоштарчу больнице кхачаво белхан накъосташа Муса. Къилба-Хирийн Республикин Президенте хаам кхочу, цунна везаш волу артист шайн кӀоштарчу больницехь ву, олий. Юккъе цхьа де бен ца дулуш, Буру-Галин тоьлладу клинике дехъавоккхуйту цо Муса. Товбецан (сентябрь) беттан 30-чу дийнахь дара цунна шолгӀа инфаркт хилча. Ткъа эсаран (октябрь) беттан 6-чу дийнахь хирийн театран сцени тӀехь Н.Гоголан «Женитьба» спектакль ю. Сценарица, шен хан тӀекхаьчча, Муса гучуволу сцени тӀехь.

Зал юьззина болу хьовсархой хьалаглоьвтттира гӀаьтттира Нохчийн Республикин гӀараваьлладу артистана Дудаев Мусана! Хьовсархошна шайн хаамийн гӀирсашкахула хиъна хиллера Муса 6–7 де хьалха инфаркт а хилла, южаллах хьалхаваьлла хиларх. Ша бахъанехь спектакль юкъах ца ялийта цо гойтучу хьуьнарна ларам бира оцу наха.

Иштта вара Муса

Нохчийн мотт кӀорггера хууш, адамашкахь адамалла хила лууш стаг вара Муса.

Нохчийн къоман гӀиллакх-оьздангаллах, нохчийн доьзалах, маттах дехха къамелаш деш Ӏен аьтто хилира сан Мусаца 2008-чу шеран бӀаьста. Нохчийн мотт Ӏамо безий, ца безий бохучу шеконаша «БӀарзвинчуьнга» бохура Мусас: «Шен дахар ишттачу хаттарна тӀекхаьчначо, ша а, шен ворхӀе да а нохчий хилар я цахилар къасто дезара. Ваха а хьакъ дац иштта весаниг».

Ткъа гӀиллакх-оьздангаллах доьзначух элира: «Шуьнехь шиъ велахь, царех цхьаь воккха хила веза, ткъа кхоъ велахь, царех цхьаь тхьамда хила веза».

– Къоначаьрга, доьзал кхуллучаьрга, хӀун эр дара ахь? – аьлла, шега хаьттича, Мусас, дукха еха ойла а ца еш, элира: «Безам я декхар аьлла, къастам бан дезахь, декхар ду коьртаниг. Далла хьалха, нанна хьалха, доьзална хьалха, юьртана хьалха. Бусалба дог долу стаг дахаран маьӀна ца карош вуьсур вац. БӀаьргашна къегинарг деза, куьйгашна

атта дерг, ткъа хаттахь, даге хатта деза». Соьлжа-ГПалахь хиллачу студентийн театран директор вара Муса. Нохчийн пачхьалкхан университетан актерийн факультетехь хьобхуш а вара. Цунна хьалха шо стенна хьехадо, бутт бен ца баьккхинехь а, къоначарна и хан дика школа ца хуьлийла дацара. Литература а, сценин искусство а езархошна Муса, дика гочдархо санна, вовзара. Цо оьрсийн маттера нохчийн матте гочйира оьрсийн а, Европин а яздархойн-классикийн говзарш. Коьртачу декъана А.С.Пушкинан кхолларалла яра цо нохчийн маттахь йовзийтинарг. Цуьнан балхах боккха пайда а ийцира «Пушкиниана» спектакль хIоттош.

Иштта вара шеца даима а йолчу хазачу забаршца вайна дукхавезавелла актер. Даима велавелла, самукъане хеташ, амма шен кийрахь къайлабаьхьна дуккха а гIайгIа-баланаш худуш, Далла дуьхьал вахана Муса. Цуьнан бакъдерг синан кIоргера мохь-лазам, дехар-орца, кхайкхам-сатийсам ца хоьира вуьшта а кIезиг ца лазийначу даг чу. Вайна уллехь, дехьа-сехьа ков-кертахь вехарг а, веллачу дийнахь бен ца вевзаш а нисло вайна хийлазза. Ткъа билггал дерг – Муса интеллигенцин тоьлла векал вара. Цунна бевзара ша коьрта туьллучу куйнан мах. Иза кхоччуш вевзина вац нохчийн халкъана. «Керла Муса» гур ву цо деш хиллачу хелхаран, шел тIаьхьа цо йитинчу кхоллараллин тидам бича, маьIна дича, цуьнан доьзал, бевзича. И санначух аьллера Алиев Гапура: «Маржа яI, къонахий – боданехь седарчий!».

Нохч-ГIалгIайн АССР-н, РСФСР-н а халкъан артист Дудаев Муса дIакхелхира 2016-чу шеран хьаьттан (август) беттан 6-чу дийнахь, ша дакъалаьцна спектаклаш, кинош вайн дагалецамашна а юьтуш.